

Борис Шевченко,
старший науковий співробітник відділу історії
Кіровоградського обласного краєзнавчого музею

УЧАСТЬ ПОЛКУ ЧОРНИХ ЗАПОРОЖЦІВ У ПЕРШОМУ ЗИМОВОМУ ПОХОДІ АРМІЇ УНР ТЕРИТОРІЄЮ КІРОВОГРАДЩИНИ У 1919-1920 РОКАХ

У статті розглядається маловідома сторінка історії Кіровоградщини у роки Української національно-визвольної війни 1917-1920-х років – бої полку Чорних запорожців у період здійснення армією УНР Першого Зимового походу.

Ключові слова: полк, революція, війна, похід.

З історією Кіровоградщини пов'язаний бойовий шлях однієї з чи не найславетніших військових частин Армії Української Народної Республіки (далі – УНР) – кінного полку Чорних запорожців (отримали свою назву від кольору військової форми), яким командував полковник Петро Дяченко.

Історія цієї військової частини починається у лютому 1918 року, коли у складі 2-го Запорозького полку була створена кінна сотня, яка наприкінці 1918 року перетворилася на дивізіон, а згодом на полк. Цікаво, що окрім військової форми чорного кольору, полк мав оригінальний прапор, теж чорного кольору із зображенням черепа з кістками й написом “Україна або смерть”.

У листопаді 1919 року полк Чорних запорожців разом із залишками армії УНР був затиснутий у т.зв. “трикутнику смерті” (Любар – Чорторія – Миропіль (нині Житомирська область) між поляками, більшовиками та білогвардійцями. Знесилена, хвора на тиф і безнадію, українська армія агонізувала. Щоб урятувати хоча б її залишки, було вирішено переходити до партизанської війни. І 6 грудня 1919 року полк Чорних запорожців разом з похідною групою армії УНР, під командуванням Михайла Омеляновича-Павленка, вирушив у похід тилами Червоної та Добровольчої армій (6 грудня 1919 – 6 травня 1920 рр.), який в історію увійшов під назвою – Перший Зимовий похід. “То був марш одчаю, розпачу, – писав старшина Армії УНР Василь Задоянний, – марш небувалий в історії війн, неможливий із погляду воєнної стратегії, ні здорового людського глузду. Тільки безмежна любов до рідного краю та глибока віра в успіх нашої перемоги над ворогом давали нам сили й спонукали на героїчні чини...” [2, с. 145].

Шляхи Армії УНР, а відтак і полку Чорних запорожців, неодноразово проходили через населенні пункти сучасного Маловисківського району. Так, 27 січня 1920 року полк, прямуючи у напрямку Канева, де мала збиратися Армія УНР, на два дні зупинявся у Якимівці, щоб перечекаати завірюху. А вже у лютому цього ж року чорні запорожці пройшли через Малу Виску. “Над вечір 23. II полк прибув в м. Мала Виська де застав повстанський відділ от. Гулово

(мова йде про Андрія Гулого-Гуленка, видатного військового діяча, отамана Армії УНР – авт.). Тут скоївся слідуючий випадок. В роз'їзд була послана третя сотня хор. Соловйова...По наказу от. Гулого вся кіннота повстанців кинулась, щоби обеззброїти третю сотню та арештувати Соловйова, бо рахувала їх большевиками, але більшости козаків сотні вдалося продертись і кар'єром утікати до полку. Почулись у слід стріли. Полк в цей час входив у містечко і прийнявши з свого боку повстанців Гулого за большевиків, перейшов в атаку. Взято в полон 10-12 козаків і від них дізнались, що вийшла помилка”, – згадує учасник тих подій сотник Борис Монкевич.

Після того, як було досягнуто порозуміння, 4-ту сотню відправили на місцеву цукроварню (було взято близько 400 пудів цукру), а решта полку разом із повстанцями вирушила через Юрїївку (нині Краснопілка) і Мироліубівку (нині Леніна) у напрямку Ерделівки (нині Кіровки). Прибувши 24 лютого близько 11 вечора в Ерделівку чорні запорожці стали на ночівлю. Полковник П. Дяченко у своїх спогадах відзначає, що село було досить багатим. 25 лютого полк Чорних запорожців залишив Ерделівку і вирушив на Добровеличківку.

Але вже через місяць, наприкінці березня 1920 року, чорні запорожці повернулися на Маловисківщину. Надвечір 30 березня вони прибули до Хмельового і розташувалися на ночівлю. Ситуація була досить складна. До штабу на чолі з А. Гулим-Гуленком надходили відомості, що на станціях Помічна і Новоукраїнка перебуває значна кількість більшовиків. Командир чорних запорожців згадував, що весь наступний день 31 березня, проведений у Хмельовому, половина полку була наготові, але ворог не атакував. Вирішили не чекати нападу, а самим перейти у наступ [5, с. 64]

1 квітня 1920 року полк вирушив на Плетений Ташлик із наміром його захопити. Через Злинку і Олександрівку (тут до запорожців мав приєднатися 2-й кінний полк та гарматний дивізіон, але цього не сталося, бо вони у цей час перебували біля Новоукраїнки) полк Чорних запорожців підійшов до Плетеного Ташлика, за який розгорівся запеклий бій. Його хід найбільш детально описав командир запорожців Петро Дяченко, тож надамо йому слово. “В роз'їзд вислано 2-гу сотню з наказом зайняти село і вести розвідку на станцію. Не доходячи до села, штаб дивізії отримав відомості від селянина, що на станцію прибув ешелон з кіннотою, близько 200 чоловік...На чолі 1-ї і 3-ї сотень я рясю рушив у бік станції. Яром, що вів аж до самої станції, сотні пробрались і, не розвертаючись у лаву, колоною увірвались на ст. Плетений Ташлик. До 40 червоних потрапили в полон, не давши жодного пострілу. Але ешелон з кіннотою менше як годину тому пішов далі. Весь полк і штаб дивізії підтягнулися до станції. При телеграфі - наш старшина, який невдовзі повідомив, що з Новоукраїнки проситься поїзд. Ворог ще не знав про захоплення станції. Полкові сапери заклали підривний матеріал під вхідні й

вихідні стрілки та чекали наказу. Назустріч потягові я вислав 3-тю сотню з поручником Карлісом Броже, який, зустрівши потяг, наказав затриматись. Машиніст почав давати свистки тривоги, але потяга не спиняв. Сотня відкрила вогонь, і механік вилетів з паротяга вбитий. Нарешті потяг став. Серед цивілів розпізнали комісара, було й зо два десятки червоноармійців...” [3, с. 196]

Із захопленим більшовицьким потягом запорожці особливо не церемонилися. Оскільки, він для них, у силу їхньої діяльності, не представляв жодного інтересу, його пустили під укіс. Остаточно захопивши Плетений Ташлик сотні полку розосередилися на ночівлю. Проте ніч була, далеко не спокійною. Опівночі варта, вислана у бік Єлисаветграда, повідомила, що до станції наближається ще один потяг. Йому назустріч була вислана 3-тя сотня полку, яка наблизившись до потягу відкрила кулеметний і рушничний вогонь, бо була певна, що має перед собою звичайний потяг, але цей “звичайний” потяг відповів вогнем відразу із 10-12 важких кулеметів і трьох гармат. Згодом, виявилось, що це був більшовицький броньований потяг “Борець за свободу”. Єдине, що змогли зробити запорожці з цим потягом так, це підірвати стрілки на залізничній колії, що затримало його майже на годину. Полковник П. Дяченко згадував, що “мав полк щастя, що бронепотяг стояв на насипу, а ми крутилися у долині, відтак непорозуміння обійшлося майже без втрат з нашого боку, бо вогонь ішов понад наші голови. Направивши зірване місце, “черепеха” (бронепотяг – авт.) відійшла на ст. Шостаківку і далі. Станція знову в наших руках. У бою поранено одного козака та троє коней” [1, с. 89].

Однак вже о 3-й годині ночі полк Чорних запорожців отримав наказ залишити Плетений Ташлик. Гармати, кулемети й табір, а за ними і сотні полку рушили через залізницю у напрямку Нерубаївки (нині Новоукраїнського району), а далі були марш на Долинську і Вознесенськ, бої під Бірзулою і Тульчином, захоплення Проскурова (нині Хмельницький), перехід, у листопаді 1920 року, разом із іншими частинами Армії УНР р. Збруч і перебування у польських військових таборах...

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Буравченков А. О. Перший зимовий похід армії УНР 1919—1920 // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. — К. : Наук. думка, 2003-2013.
2. Доценко О. Зимовий похід (6.XII.1919-6.VI.1920). – К., 2001. – 375с.
3. Дяченко П. Чорні запорожці. – К., 2010. – 448 с.
4. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917-1920). – К., 2007. – 607 с.
5. Тютюнник Ю. Зимовий похід(1919-1920 рр.). – Львів, 2004. – 191с.